

Norbert Hanold



Gradiva = Zoë Bertgang



Heinrich Schliemann



Sophia / Troje

Wouter Mareels

Voor Professor Filip Geerardyn, in het kader van mijn Thesis rond de Gradiva.

1.) Inleiding	p2
2.) In een achterafbeweging : "Gradiva" van Wilhelm Jensen	p3
3.) Intermezzo Geographico	p11
4.) In een eerste beweging : de autobiografie van Heinrich Schliemann	p 12
5.) Besluit	p16

1.) Inleiding: §◇a ?

Het vinden van een object is
steeds het terugvinden ervan.
S. Freud

Iedereen heeft zo zijn drijfveren ... en hoewel ze zeer uit-één-lopend (deze betekenaar impliceert reeds dat ze een gemeenschappelijke bron hebben.) kunnen zijn , hebben ze toch allemaal een (grootste ?) gemene deler: namelijk het object. Allen zijn we op zoek naar "iets" , soms weten we niet wat het is, en worden we gedreven door een ons onbekende kracht . Soms denken we het te weten, en soms willen we het dan ook niet weten ... het vinden doen we nooit.

Rond deze centrale notie van het object kunnen we twee werken plaatsen ... met a in de doorsnede. De vraag is nu de volgende : verhouden zij zich op een zelfde wijze tot het object van verlangen , en is het object voor beide gelijkend ? Het antwoord is neen, en dat zal aangetoond worden in deze verhandeling.

Het eerste werk is de autobiografie van Heinrich Schliemann waarin hij zijn kweeste beschrijft. Zijn object is tweeledig : Troje en een vrouw om te beminnen. Het tweede werk is Wilhelm Jensens "Gradiva". Hier zou men kunnen stellen dat het verlangen van Norbert Hanold gelijklopend is : hij trekt immers naar Pompeï om daar tenslotte zijn Zoë (terug) te vinden. Maar we mogen niet vergeten dat zijn object slechts enkelvoudig is : hij zoekt slechts iemand om te beminnen, Pompeï was reeds opgegraven . . . Schliemann zijn drijfveren daarentegen schijnen blijkbaar te verspringen van focus, om uiteindelijk samen te vallen, daarover later meer.

En wat kunnen we zeggen over de gelijkenis tussen beide ; is het ene werk geïnspireerd op het andere ? Een bijkomende vraag is die naar het verlangen van Freud; hoe verhouden beide zich tot diens verlangen ? Denken we hierbij aan diens interesse voor archeologie, en zijn "Entfremdungsgefühl" ervaring op de Akropolis te Athene (tijdens het bezoeken van een archeologische site, nota bene !) [**Sigmund Freud**, *Brief an Romain Roland (Eine Erinnerungsstörung auf der Akropolis)*, G.W. XVI]. Verder kende Freud de autobiografie van Heinrich Schliemann zeer goed. Het weze duidelijk dat Freud niet onbevooroordeeld aan de studie van de Gradiva begon, waardoor er enkele conclusies getrokken werden die mogelijk niet helemaal naar de waarheid peilen.

2.) In een achterafbeweging : “Gradiva” van Wilhelm Jensen.

Ik vroeg : “Ben je dan niet Maria?” en ze antwoordde : “Wat geeft het?”
Ze zei : “Gesteld dat je me liefhad en ik heette Franciska en jij noemde me Maria, je noemt me telkens zo als je me liefkoosde, je gaf me die naam in je dromen en iedere morgen vroeg je : Maria, wat eten we vandaag?, zou ik dan niet echt Maria heten?”
--Het afscheid , Ivo Michiels--

Nu was hij nog maar vier dagen van datzelfde dorp af.
Hij was opgewonden, en tegelijk onzeker : misschien was het meisje hem al vergeten. Er kwamen daar heel wat herders langs om wol te verkopen. “Het is niet belangrijk,” zei de jongen tegen zijn schapen. “Ik ken ook ander meisjes in andere dorpen.”
--De Alchemist , Paulo Coelho --

2.1.) Samenvatting

Om te beginnen zal ik hier kort Jensens novelle van de Gradiva samenvatten.

De hoofdfiguur van de novelle is een jonge archeoloog, Norbert Hanold, die een sterke belangstelling heeft voor een antiek reliëfbeeld dat een jong meisje voorstelt in schrijdende houding. Vertrekkend vanuit zijn kennis van de oudheid, omkleedt hij deze afbeelding met zijn fantasie. Hij geeft de jonge vrouw een naam : Gradiva (de schoon-schrijdende) en plaatst haar – wegens haar Grieks uiterlijk – in het oude Pompeï. Het is echter de voetenstand van Gradiva die hem mateloos fascineert. De linkervoet is vooruitgeschoven, de rechter, als het ware achtergebleven, raakt slechts met de tenen de grond, terwijl de voetzool en de hiel zich bijna loodrecht verheffen. De werkelijkheid van deze voorgestelde voetenstand onderzoekt hij bij zichzelf, bij een vriend anatoom en tenslotte bij de vrouwen op de straat, wat hem niet meer oplevert dan menige wrevelige of menige aanmoedigende blikken.

Hieropvolgend heeft hij een beangstigende droom, die hem naar het oude Pompeï verplaatst. Daar ontmoet hij, tijdens de ‘beroemde’ vulkaanuitbarsting van de Vesuvius, Gradiva in haar eigen stad, waar ze zich neervlijt op de trappen van de Apollo-tempel, om daar rustig de dood af te wachten. ‘s Morgens, na het ontwaken, meent hij doorheen zijn venster iemand te zien als Gradiva, en hij holt deze vrouw achterna op straat, maar hij kan deze vrouw niet benaderen.

Terug in zijn kamer voelt Hanold zich in een gelijkaardige situatie als zijn kanarievogel die fluitend in zijn kooitje zit, hij voelt zich gevangen, beklemd, aan banden gelegd in’t leven, en hij verlangt ook naar de verre einders. In tegenstelling tot de kanarievogel kan Hanold zijn kooi wel verlaten, en dit doet hem dan plots besluiten tot een reis naar Rome, een wetenschappelijke studie als reden voorwendend. Deze lentereis verloopt in voor Hanold bezwarend gezelschap van huwelijkspaartjes. Ook te Rome wordt hij ‘s avonds gestoord door een gesprek van zulke partners, en hij droomt hiervan : de zogenaamde Rome-droom waarin hij zichzelf en Gradiva voorgesteld ziet als de Apollo van Belvedere en de Capitolijnse Venus. ‘s Morgens pakt hij zijn koffers en reist verder naar Napels.

In Napels ontbreken de pasgetrouwden ook niet, en Hanold laat zich naar Pompeï voeren om hen te ontgaan. Daar aangekomen wordt hij overrompeld door een zwerm vliegen welke hij ontvlucht door naar de opgegraven ruïnestad te gaan. Dit geeft hem ook geen rust noch bevrediging. De volgende

voormiddag brengt Hanold een uitgebreid bezoek aan de ruïne, zonder eigenlijk te weten wat hem naar Pompeï dreef, of wat hij er zoeken wou, zelfs zijn wetenschap helpt hem niet op dit moment.

Op het middaguur ziet hij plots Gradiva voor hem de straat oversteken en een huis binnentreden. Hij loopt haar achterna, heeft een kort gesprek dat Gradiva afbreekt op zijn vraag zo te gaan liggen zoals in zijn droom (de Pompeï-droom). Ze verdwijnt dan spoorloos.

De namiddag brengt Hanold verward door, zijn gedachten vervuld met deze problematische verschijning. 's Avonds gaat hij na of de gasten van beide hotels aan de ingang van de stad een gelijkaardig wezen ontmoet hebben, zonder resultaat echter. Na een nachtrust vol 'ovidische metamorfoses' waarin het bed een klaprozeveld wordt, en de vliegen vlinders worden, keert hij terug naar de ruïne voor een tweede ontmoeting met Gradiva.

Hij plukt een grafelie en wacht de middag, het uur van de spoken, af, en dit is het moment waarop zijn "Gradiva Redivia" verschijnt. Het gesprek duurt nu langer, en Gradiva, die vreemd genoeg Duits spreekt, noemt haar naam, die ironisch genoeg Zoë blijkt te zijn. 's Middags komt Hanold bij zijn wandeling een oude hagedissenvanger tegen die zijn naam blijkbaar kent. Hij ontdekt later ook nog een derde herberg in de stad. De waard van deze herberg bedriegt Hanold met een antieke gesp, waarvan de archeoloog gelooft dat Gradiva deze heeft gedragen toen ze nog leefde. Bij zijn terugkeer in het eigen hotel merkt hij twee nieuwe gasten op, blijkbaar broer en zus, en ze komen zeer sympathiek over. 's Nachts droomt hij van Gradiva als hagedisvangster. Dit is de "hagedisvangstdroom".

De volgende middag wacht hij de middag af met rozen, de gesp en het door Gradiva vergeten schetsboek. Hij ontdekt, zonder afkeer ditmaal, dat de gasten van de vorige dag ook een huwelijkspaar vormen.

In het huis van Meleanger ontmoet hij Gradiva weer en overhandigt haar de meegebrachte voorwerpen. Samen eten ze enkele boterhammen en Hanold gaat de werkelijkheid van Gradiva na door een vlieg op haar hand dood te slaan. Op 't moment dat Zoë Hanold bij de naam noemt, wordt het gesprek gestoord door de komst van het sympathieke paar. Gisa, de vrouw, kent, merkwaardig genoeg voor Hanold, zijn Zoë-Gradiva.

Norbert loopt verward weg; Gradiva blijkt een werkelijk bestaand iemand te zijn, want Gisa kent haar, en toch bezit Gradiva een bovennatuurlijke macht, want ze kent ook zijn naam. Zoë-Gradiva praat ondertussen met het paar, legt snel de toestand uit en gaat Hanold achterna.

Dit brengt de ontknoping, Hanold wordt door Zoë tot de werkelijkheid teruggeholpen. Hij herkent haar dan ook uiteindelijk als zijn vroegere jeugdvriendin, waarvan hij het bestaan was vergeten, al woonden ze in dezelfde stad en dezelfde straat.

Het verhaal eindigt met het vooruitzicht van een huwelijksreis.

2.2.) Norbert en de archeologie.

Het instrument van verdringing is de weg waarlangs het verdrongene zich weer openbaart.

Structureel komt het erop neer dat Norbert Hanold via een partiële object, namelijk Gradiva's merkwaardige voetenstand, terug op gang wordt getrokken in het reperiëren van zijn vroegere jeugdvriendinnetje Zoë Bertgang. Het verdringingsinstrument dat hij hanteerde, namelijk de archeologie die hem scheidde van levende vrouwelijke liefdesobjecten, brengt hem in zijn zoektocht naar levensloze/levende vrouwen (Gradiva bevindt zich immers in de bevoorrechtte positie een grensgeval te zijn : in zijn dromen leeft ze, maar ze is aan zijn fantasie ontsproten toen hij een stenen reliëf zag) naar Pompeï. Wat hem drijft weet hij zelf niet, maar het verdringingsinstrument van dienst is ook de weg langswaar het verdrongene zich weer opdringt, want in Pompeï vindt hij Zoë Bertgang ook

weer terug. Dit is een zeer expliciete illustratie van Freuds oordeel : “Het vinden van het object is steeds het terugvinden ervan”.

Het weze ook duidelijk dat het object hier partiëel is. Het verwijst hier naar een deel van het geheel van de persoon : de voeten. Hanold is niet verliefd op Gradiva, maar op de voetenstand. Deze voorliefde voor die voetenstand refereert naar zijn jeugdvriendinnetje dat hij uit het oog verloren was, want zij stapte ook zo... Onbewust is hij nog steeds verliefd op haar. Een deel van haar geheel als persoon komt via het beeld van de Gradiva weer in zijn bewustzijn terecht, en daarom kan hij nu zijn verliefdheid in Gradiva leggen : de liefde is een partiële pulsie. In principe kan men verliefd worden op iedereen die dat “iets van het niets” heeft.

“Ik ken ook ander meisjes in andere dorpen ... ,“ zei de jongen.

Bijkomend is de drift volgens Lacan (naast partiëel) ook auto-erotisch [Paul Verhaeghe, *liefde in tijden van eenzaamheid*]: het doel van deze drift is dus niet de ander, het doel dat hier gesteld wordt is het bereiken van een zekere vorm van genieten voor zichzelf, maar via de Ander. Dit is in de "Gradiva" in zekere zin terug te vinden: op het einde van het verhaal lezen we dat Zoë haar rok andermaal opheft ...

... und mit der Linken das Kleid ein wenig raffend, schritt die Gradiva rediviva Zoë Bertgang, von ihm mit traumhaft dreinblinckenden Augen umfass, in ihrer ruhigbehenden Gangart durch den Sonnenglanz über die Trittsteine zur anderen Strassenzeite hinüber.

Hij droomt, hij geniet, maar via haar... de drift richt zich op de ander, die als spiegel fungeert. Hij heeft een tekort, een object, en hij kijkt gewoon of zij 'datgene' heeft dat zijn tekort kan opvullen... *Le désir de l'homme, c'est le désir de l'Autre* . MAAR : L'Autre de l'Autre n'existe pas. Het is een reciproke relatie : er is steeds een terugslag : men is niet lief tegen zijn vrouw omwille van haar plezier, maar omdat we iets terug verwachten: de liefde die geretourneerd wordt, iets waar men zelf plezier aan beleefd als neuroot. Hij speelt eveneens iets terug, maar dat is niet zo duidelijk. Ik veronderstel dat het te maken heeft met het feit dat hij ook professor is, zoals haar vader, maar dit valt buiten het bestek van deze bespreking. Terug naar het tekstfragment. Hier valideert zij net datgene dat hem drijft, zijn passie voor haar voetenstand. De andere zaken die in de weg stonden voor een huwelijk, het geloof dat zij slechts een spook was, heeft zij weggenomen, maar hetgene dat hem drijft stimuleert zij, omdat ze weet dat ze hem anders niet bij haar kan houden: voorbij haar als persoon vindt hij een auto-erotisch genot in het partiële, en dat beseft zij maar al te goed.

2.3.) De Freud van voor "Erinneren, wiederholen en durcharbeiten"

Hierbij stelt er zich nog een probleem: Freud poneert de stelling dat Norbert helemaal genezen is van zijn delusie, sterker nog: hij zegt zelfs dat het een voorbeeld is van een geslaagde therapie. Hij verliest echter uit het oog dat er hier geen sprake is van het opheffen van de delusie. We zien hier dat Freud de genezing benaderd vanuit zijn eerste theoretische standpunt van het gesloten systeem waarin de therapie eruit bestond de verdrongen voorstellingen weer bewust te maken, en de affecten af te reageren. Later in zijn tweede theorie, spreekt hij ook over *durcharbeiten*, waarbij er heel wat meer moet gebeuren dan louter duiding geven. Zoë helpt hem hier niet als psycho-therapeute, nee, ze neemt enkel die delen van de delusie weg die een huwelijk in de weg staan. Hier zien we

dat een liefdesrelatie mogelijk een volwaardig alternatief kan zijn voor een therapie...
vandaar het belang van de overdracht in de analyse.

2.4.) De nachträglichkeit of "de achterafbeweging".

Hier kunnen we zelf nog verder gaan: Zoë zelf kon niet meer doen dan een delusie in stand houden, want ze zou geen speciale wijze van wandelen hebben. Volgens mij berust dit eerder op een valse verknoping die Hanold zelf geproduceerd heeft bij het aanschouwen van het bas-reliëf. Op het einde van de tekst lezen we: "*mit traumhaft dreinblinckenden Augen umfassen*". Aangezien dit in dezelfde zin staat als diegene waarin zij zijn *delusie* tracht te preservareren, kunnen we aannemen dat Norberts beleving ver van de realiteit staat. Wanneer hij deze afbeelding zag zou de aan het beeld eigen merkwaardige voetstand (tgv de onkunde van de beeldhouwer) zijn opgevallen. Hierbij legde hij tijdens het nachträglichkeitsmoment de associatie [**Bertgang-elegante wijze van wandelen-voetenstand-Gradiva**] : op zich een zeer plausibele betekenaarsketting: ze is gekoppeld aan een partiëel object, en dit object constitueert de terugkeer van het verdrongene, namelijk zijn jeugdvriendinnetje.

schema van de verknopingen

	(elegante wijze van wandelen) --	Gradiva
	/	(I)
beeld -	voetenstand	(Bertgang) (--)
		voetenstand

de woorden tussen haakjes duiden op onbewuste associaties

Zodoende zou Hanold op zoek gegaan zijn naar een fictieve voorstelling van de voetenstand bij een vrouw. In essentie zou deze voetenstand dus bij iedereen kunnen teruggevonden worden, waarom dan net bij Zoë Bertgang? Onbewust had hij zijn overbuurvrouw Zoë reeds in zijn woonplaats gezien, onbewust van het feit dat zij zijn jeugdvriendinnetje was van rechtover. Hij had haar dus al eens gezien zoals ze er nu uitzag. Toeval (toe te schrijven aan de auteur van het verhaal) wil nu dat hij haar ontmoet in Pompeï. Hij herkent zijn overbuurvrouw wederom onbewust, en kleeft er de betekenaarsketting die hij bij het zien van het bas-reliëf had geproduceerd weer over... hij achtervolgt onbewust het begin van de betekenaarsketting, het object van zijn verlangen, Zoë Bertgang, het meisje uit zijn jeugd waaraan hij teruggacht bij het zien van het beeld. Zodoende kon alleen zij voldoen aan de vrouw uit zijn delusie. Bewijs hiervoor vinden we bij een nauwkeurige herlezing in de tekst zelf. Zegt Gradiva niet "Heb ik een speciale wijze van wandelen?" en "Wat is er zo specifiek speciaal aan mijn manier van wandelen?"

2.5.) Freud en het neurotische verlangen

Wanneer we dit terugkoppelen naar Freuds novelle, dan valt onmiddellijk het volgende op : Freud gaat mee in Norbert Hanolds delusie! Het is ontstellend te zien hoe Freud als man van het kritische onderzoek, en als wetenschapsman, met de hypothese op de proppen komt dat er ooit, in oude tijden, een voorouder van Zoë Bertgang (hiervoor geeft hij een etymologische uitleg) ooit poseerde voor een beeldhouwer die het bewuste beeld maakte. Hier zien we een Freud die op een al even neurotische wijze meegaat in Norberts delusie, als was hij zelf zijn eigen patiënt. Op het einde van zijn novelle schrijft Freud: "De delusie is

nu overwonnen door een mooie realiteit."

Nu zijn we aanbeland op het punt waar we de vraag moeten stellen naar Freuds eigen verlangen. We weten dat hij een passie had voor de archeologie. James Strachey merkt op dat Freud heel specifiek gefascineerd was door Pompeï, en dat hij al las en fantaseerde over de stad voor hij ze bezocht in 1902. Toen vergeleek hij het historische lot van de stad (begraven om weer opgegraven worden) met de mentale processen die hem zo bekend waren: verdringing en bewustwording. Ook had hij het boek van Schliemann's autobiografie, de tekst die verder nog besproken wordt, in zijn bibliotheek. Hij vergeleek zich graag met Schliemann, want hij deed toch ook aan archeologie, en was de ontdekker van iets dat minstens even belangrijk was als Troje: het onbewuste. Raar genoeg zal hij deze autobiografie nooit bespreken in het verband de Gradiva.

We kunnen deze interesse van Freud trachten terug te vinden in 2 teksten die hij geschreven heeft : "Brief aan Romain Roland" en de "Gradiva". Deze twee teksten zullen wat betreft het aspect van Freuds verlangen besproken worden onder twee subtitels.

2.5.1) Freud op de Akropolis : een geval van moederliefde en unheimlichkeit : angst voor het Rêle van de symbiose ? Tracering van de herkomst van Lacans begrippen.

Nu begeven we ons op glad ijs: de vraag naar het verlangen van Freud zelf.

In "Das Unheimliche" [Freud, *Das Unheimliche*, 1919] schrijft Freud over "rediviva"-gewaarwordingen. Nemen we daarbij nog Freuds ervaring van het *Entfremdungsgefühl* op de Akropolis dat hij beschreef in de brief aan Romain Roland [Sigmund Freud, *Brief an Romain Roland (Eine Erinnerungsstörung auf der Akropolis)*, G.W. XVI], wat hij kadert binnen unheimlichkeits-ervaringen, dingen die tevoorschijnkwamen maar die beter "heimlich", in het huis, verborgen waren gebleven. [Sigmund Freud, *Das Unheimliche*] Verder weten we dat Freud in een brief aan Wilhelm Fliess [Freud, *The origin of Psychoanalysis. Letters to Wilhelm Fliess*, p219] gewag maakt van het feit dat hij zijn moeder ooit eens naakt heeft gezien toen hij +/- 2,5 jaar was. In de psychoanalytische visie roept het zien van het vrouwelijke geslacht, en heel specifiek bepaald de vaginale zone, castratieangst op bij de jongen. In de brief aan Romain Roland beschrijft Freud hoe hij moeite had om naar Athene te gaan. Iets in hem hield hem tegen. Toen hij de Akropolis zag, kon hij niet geloven dat het er echt was, en anderzijds wist hij reeds van in het gymnasium dat de Akropolis realiteit was : zoals de patiënt die op het einde van de therapie zegt: "Ik heb het altijd al geweten!", een déjà-vu [Freud, *Over Fausse reconnaissance (déjà raconté) tijdens de psychoanalytische arbeid*, KB4, p163 - 175].

Tot nu toe hebben we het feit dat hij zijn moeder naakt heeft gezien, een "*Entfremdungsgefühl*" en het niet naar Athene willen gaan, ... Weinig zou men zeggen. We slaan er even de droomduiding op na... Na enkele dromen ivm Rome, lezen we waar Freud zich graag met Hannibal vergeleek, die ten strijde trok tegen de Romeinen waarvoor Freud minder sympathie had. Freud vergeleek Rome met de Kerk. Eén bladzijde verder verteld hij hoe erg hij het vond dat zijn vader, na van het trottoir geduwd te zijn door een christen omdat hij jood was, niets terugdeed. Hij zag zijn vader liever als Hamilcar, die zijn zoon Hannibal liet zweren wraak te nemen op de Romeinen. Los van de mogelijk ambivalente houding die Freud had tegenover zijn vader, kunnen we stellen dat Rome hier voor de Vader staat: Freud trekt ten strijde tegen Rome. Na het overlijden van zijn vader, en de daaropvolgende depressie en de ontdekking van "The Readiness is all" , komt Freud ten dele in het reine met zichzelf ten aanzien van zijn vader, maar hij kan pas in 1901 Rome

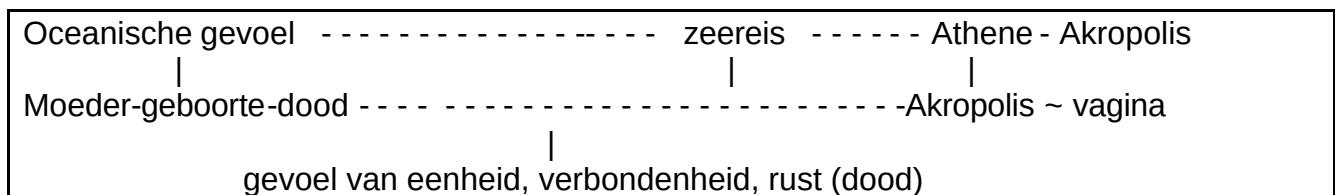
bezoeken na zijn zelfanalyse. Later bezoekt hij Rome nog veel in het kader van zijn studie van de "Mozes van Michelangelo" [Freud, *Mozes en Michelangelo*, CR1] en omwille van andere redenen. Nog later vertelde hij ooit aan zijn vrouw dat hij naar Rome op pensioen wou gaan (om op oudere leeftijd de plaats van zijn vader in te nemen?) . We zien hier steeds een link tussen Rome en Freuds vaderfiguur. Ook Jones legt deze verbanden [Jones *Volume II*, *begin*]. Kunnen we dan stellen dat voor Freud Athena voor de moeder staat ? In "Mozes en het Monotheïsme" [Freud, *Mozes en het Monotheïsme*, 1939] schrijft Freud dat er waarschijnlijk een "grootse moeder-godin" was, vermoedelijk nog voor de mannelijke goden, en dat zij nog lang naast hen bleef bestaan". Het dient opgemerkt te worden dat Freud Rome als een mannelijke stad typeert, en dat Athene, met de godin Athena als boegbeeld, doorgaat voor een "vrouwelijke" stad, die er reeds lang voor Rome was, en die nog een bloeiperiode heeft gekend ten tijde van Rome. Uit Mozes en het monotheïsme zal Lacan later nog de notie van de eerste grote Ander halen. De vrouw is belangrijk in de eerste levensperiode van het kind. Later komt daar de symbolische castrerende vader nog bij om als 2^e grote Ander de Metafoor van de Naam van de Vader te installeren, en de kleine te introduceren in het veld van de taal. Freud meent ook dat kerken en kapellen te zien zijn als symbolen voor de geslachtsopening; de ruimte binnenin valt te zien als symbool voor de baarmoeder [Freud, *Inleiding tot de psychoanalyse*, p134].

In de periode van "Mozes en het Monotheïsme" is zijn aandacht van het patriarchale dat in tijden van "Totem en Taboe" overheerste verschoven naar het "matriarchale en pre-oedipale". Het is opvallend dat Freud zijn brief aan Romain Roland schreef in de periode dat hij aan "Mozes en het Monotheïsme" werkte, en dus mogelijks de gelijkstelling **Athene- "moeder van alle steden"-moeder-naakt geslacht** maakte. Dit loopt gelijk met het verloop in Freuds autobiografische geschiedenis. Hij zal zich niet onmiddellijk bewust geweest zijn van wat er zich afspeelde die dag op de Akropolis, het zal hem later duidelijk geworden zijn, rond de periode dat hij de brief aan Romain Roland schreef. Kan dan niet gesteld worden dat Freud, toen hij de Akropolis bezocht, een revenant-ervaring had van zijn naakte moeder ?

Als we dit in ons achterhoofd houden, dan kunnen we stellen dat Freud zeker niet onbewogen aan deze studie begon (n.b. zijn bezoek aan de Akropolis was in 1904): hij was gevoelig voor "revenants". We vinden dit ook in Freuds novelle over de Grävia terug waar hij een patiënte accidenteel voor haar overleden zuster houdt. Wat zijn positie tegenover de novelle betreft, merken we dat Freud zelf ook onderhevig is aan de processen die hij bestudeert Ik zou zo durven stellen dat Freud een zeker gemis voelde voor zijn moeder. Hij geeft ons zelf enige sporen die deze veronderstelling staven, maar anderzijds kan hij het nog steeds zelf niet geloven. Symptomatisch de aandacht afwendend van het verdrongene, maar hierbij nog steeds iets van het verdrongene tonend, schrijft hij over 'too good to be true'-ervaringen , waarbij hij zich de vraag stelt : "Waarom echter een dergelijk ongeloof tenaanzien van iets dat in tegendeel sterke lust belooft ?" [Sigmund Freud, *Brief aan Romain Roland*, *Nederlandstalige uitgave Boom - Meppel*, CR5 p168]. En ook nog in diezelfde brief : "Wij konden niet geloven dat ons de vreugde beschoren zou zijn Athene te zien" [op cit.]. Toch moet Freud ergens aanvoelen waar het om gaat: "Zonder nader aan te geven hoe ik eraan kom, wil ik ervan uitgaan dat er oorspronkelijk een gewaarwording moet zijn geweest dat aan de toenmalige situatie iets ongelofwaardigs en onwerkelijks te bespeuren viel. ... doch ik herinner mij dat ik in het verleden aan iets getwijfeld heb dat met deze plek van doen had, en vind zo de uitweg om de twijfel naar het verleden te plaatsen." [op. cit.]

Een ander boeiend detail is dat Romain Roland, voordat Freud hem de brief schrijft, aan Freud voorstelde het de uitdrukking 'oceanisch gevoel' te ijken. De uitdrukking oceanisch gevoel zou 'moeder-geboorte-dood' moeten omvatten. Freud schrijft in zijn brief herhaaldelijk over een zeereis. Hij linkt dit aan belangrijke momenten in het leven van een mens, voor hem is het iets heel speciaals : "Als men voor het eerst de zee ziet, de oceaan oversteekt, steden en landen als werkelijkheden ervaart, die zo lange tijd verre, onbereikbare wensdromen waren, voelt men zich als een held die onwaarschijnlijk grote daden heeft volbracht [op cit, p 173]. We mogen ook niet vergeten dat Freud ook een hele tijd twijfelde of hij wel een ticket voor de zeereis naar Athene wou kopen. Op nog een andere plaats in de tekst schrijft Freud : "Ik heb er alleen aan getwijfeld of ik Athene ooit te zien zou krijgen. Zo ver te reizen, 'het zo ver te brengen' leek mij volslagen onmogelijk". [op. cit. , p173]. We weten ook dat Freud op het moment dat hij deze brief schreef voelde dat hij dicht bij zijn einde was. Bijgevolg is dit één van Freuds meest verhullende en persoonlijke publieke geschriften.

Welke implicaties hebben de dingen die beschreven zijn in de voorgaande paragraaf? Wanneer we dit alles met elkaar verbinden zien we het volgende verschijnen :



Dit ziet er allemaal nogal bedenkelijk uit, maar dient ter illustratie van hoe de betekenaars waarschijnlijk met elkaar verbonden zijn. Het lijkt hier wel alsof Freud hunkert naar een verloren tijd : 'Le recherche du temps perdu' , waar er een éénheid is met de moeder, een aduele, symbiotische eenheid van versmelting met de moeder. Is dit waar Lacan het over heeft met de holofrase. Ik denk het wel. Het is bovendien interessant op te merken wanneer Freud hierover schrijft : dit is in de periode dat hij ook al aannam dat er voor de patriarchale periode er ook een matriarchale was : de eerste Ander (de moeder) die voor de 2^e Ander (de vader) komt. Het oceanische gevoel of, zoals later bij Lacan, de holofrase, is de periode waar het \$ zich nog niet gesepareerd heeft van de 1^e Ander.

Wanneer we hieraan dan nog het door Freud beschreven unheimlichkeits-gevoel en de vervreemdingen [op. cit. P171]koppelen, dan hebben we een beschrijving van wat later bij Lacan de angst voor het Reële is, de angstige en tegelijkertijd lustvolle belevenis van de jouissance, waar er terug gegaan kan worden naar een verloren gegeane tijd, die van de eenheid met de moeder.

Ik wil hier zeker niet stellen dat Lacan zijn begrippen 'angst voor het Reële' en 'holofrase' hier vandaan heeft gehaald, maar ik tracht aan te geven dat ze in de kiem reeds bij Freud aanwezig waren.

2.5.2) Freuds vroegste uiting van zijn verlangen naar zijn moeder : Gradiva

Nemen we daarbij nog dat Freud zijn spijt uitdrukt over het feit dat Zoë als eindresultaat van haar "therapie" een geliefde gewonnen had . Mogelijk projecteerde hij zijn eigen ervaring van op de Akropolis op de novelle van Jensen en voelde hij spijt dat het hem zo

niet vergaan is: Freud mist zijn moeder en hij vindt het spijtig dat hij zijn moeder niet "als een levende terug mee naar huis heeft kunnen nemen" zoals Norbert wel deed. Freud is hier eventjes de neurotische Norbert Hanold, de archeoloog. Waarom anders hing hij een kopij van het bas-reliëf van de Gradya in zijn eigen bureau? En waarom vergeleek hij haar met de godin van de vruchtbaarheid (~moeder). Hij wijst ons hier ook op middels een woordspelletje dat hij bij de 2e editie in 1912 toevoegt : Gradya kan omgezet worden in "Gradya" wat verband houdt met het vruchtbaar zijn van een eikel, wat hij dan weer kan linken aan Zoë, het leven.

Samengevat komt het hier op neer : de delusie van de voet functioneert hier partiëel en auto-erotisch. Het feit dat het een delusie is wordt bevestigd in het gegeven dat Zoë aan Norbert vraagt of ze echt wel zo stapt. Uiteindelijk betreft het een delusie, zeg maar hallucinatie, die functioneert als een partiëel object *in absentia*, waardoor het ook niet "opgegeven" kan worden... We zien dit in het feit dat Gradya dat deel van de delusie laat bestaan. Iedere neurotische liefde speelt om een archaisch artefact van het specifieke (vermoedde) tekort in de Eerste Ander, dat men kan invullen met zijn eigen specifieke constellatie, met zijn wijze waarop men de fallus wou zijn voor de moeder (sujet supposé castré) die blijft persisteren doorheen de levensgeschiedenis van het subject Norbert (le position du sujet). Blijkt nu dater uiteindelijk geen speciale voetenstand is ... maar dat dit een constructie is die Norbert maakte tijdens zijn Nachträglichkeitsmoment. Bijkomend kunnen we dan vaststellen dat Freud meegaat in de delusie, wat dan weer iets over hem als gedeeld subject zegt. We merken een band met rediviva-momenten die hij doorheen zijn leven meemaakt, en het grote gevoel van spijt dat hij had omwille van het feit dat hij geen "relatie" kon hebben met zijn patiënten na de therapie ("*dat ze bij het beëindigen van de therapie uit elkaar moesten gaan als vreemdelingen voor elkaar*"), dat hij zijn rediviva's niet als *vivantes* kon meevoeren.

Zoë Bertgang = Freuds wens naar het weer levend zijn van zijn overleden moeder.

Graag wens ik op te merken dat ik deze stelling, zij het dan eventueel via andere wegen, bevestigd zie worden een een artikel dat mij later is toegefallen, namelijk [Harry Slochower, *Freud's Gradya, mater nuda rediviva*; *Psychoanalytical Quarterly*, 1971, p646]

3.) Intermezzo Geografico ...

Even een kort, min of meer geografisch intermezzo, met als doel na te gaan of het mogelijk was dat Jensen van Schliemann, diens leven en ontdekkingen gehoord had. Ik tracht dit te illustreren aan de hand van de volgende punten:

- Eerst Heinrich Schliemann, geboren in 1821 in Ankershaven, in de provincie Mecklenburg. Niet ver daar vandaan, in Kiel bij Holstein, een kwestie van een kleine 150 kilometer, woonde Wilhelm Jensen, geboren in 1837. Op oudere leeftijd woonde Jensen in Lübeck, wat al een eind dichterbij is.
- Wilhelm Jensen woonde gedurende de periode dat Schliemann en zijn vrouw Sophia zijn dorp van afkomst Ankershaven nog eens bezocht in Lübeck. Aangezien dat dit een groots gebeuren was dat zelfs tot in Berlijn aandacht kreeg, kan men veronderstellen dat dit in Lübeck ook gekend was.
- De voorvallen van Schliemann konden Jensen niet ontgaan zijn ... de kranten schreven uitgebreid over hem en zijn voorvallen op de momenten dat hij zelf niets in de kranten schreef of een boek publiceerde...
- Bovendien publiceerde Schliemann zijn boeken bij "Das Bröckhaus Verlag" in Leipzig. Jensen liet zijn boeken ook drukken in Leipzig, maar dan bij een andere drukkerij: "Verlag von Carl Reissner". Het boek zal hem wel opgevallen zijn.
- Sterker nog: verder is het ook bekend dat Jensen journalist en editor was bij verscheidene kranten: van 1869 tot 1876 werkte hij voor de veelgelezen "Norddeutschen Zeitung". Daardoor is het niet uitgesloten dat hij bijvoorbeeld eens een artikel gelezen of geschreven heeft over Schliemann en diens voorvallen of diens autobiografie, zeker wanneer we in rekening brengen dat Schliemann zijn autobiografie publiceerde in 1874, en diens bezoek in Berlijn in nagenoeg alle Duitse kranten aangekondigd werd.
- Trouwens, voor een dichter uit een entourage zoals datgene waarin hij vertoefde en waar er gedweept werd met liefde, leven, dood, ruïnes, oude steden, en romantische omstandigheden, waren ruïnesteden zoals Troje, Pompeï, Mycene, ... bekend materiaal.
- Al de hier opgesomde feiten en veronderstellingen steunen de hypothese dat Wilhelm Jensen zeker en vast gehoord had van Heinrich Schliemann en diens voorvallen... wat dan, naast de gevonden gelijkenissen tussen de autobiografie en de novelle, een bijkomend argument kan zijn voor het feit dat Jensen mogelijk geïnspireerd was door de autobiografie van Schliemann.

Bovendien is er nog een kleine kanttekening die ik wilde maken: Freud is in Lübeck geweest toen Jensen daar woonde. (**Freud, De Droomduiding, paperbackuitgave Boom, p246**). Verder publiceerden beiden hun boeken in Leipzig. Deze laatste 2 punten gewoon terzijde.

4.) In een eerste beweging : de autobiografie van Heinrich Schliemann.

Geef mij de naam die ge zelf wilt. Ik heette de zwerver,
de priester, de ziener, de zanger. Voor u zal ik zijn de
gijzelaar, ho meiros, want mijn verblijf onder u zal u
verzekeren van de goede gezindheid van deze stad
en de gunst der goden.
-- Homeros' Ilias, Dr, Onno Damsté--

4.1) Samenvatting

Hieronder volgt een korte bespreking van Schliemanns leven aan de hand van zijn autobiografie onder de vorm van een kleine opsomming.

*) Vanaf z'n geboorte als zoon van een dominee die het ambt van de vorige dominee van Ankershaven overnam, werd Heinrich Schliemann ondergedompeld in een wereld van plaatselijke mythen en legenden. In het dorp Ankershaven heersten 3 kleine legenden. Er is de legende van een vrouw die 's nachts op de dijk van Ankershaven zou verschijnen met een zilveren schaal in haar handen. Verder was er ook de legende van de roofterd Henning Bradenkirk die z'n overleden dochtertje zou begraven hebben in een gouden wieg die verborgen lag in een heuveltje vlakbij. Bovendien was deze ridder later in de gewijde grond bij de kerk begraven. De 3e legende verhaalt dat het been van deze wreedaardige ridder steeds boven de grond kwam steken, gehuld in een zwarte kous, tot de plaatselijke doodgraver het been onder het altaar van de kerk begroef. Verder geloofde de kleine Heinrich dat de geest van z'n vaders voorganger in het tuinhuisje vertoefde. Aldus kan men stellen dat Heinrich in een omgeving, het "bad van de taal", lalangue, De Ander,... opgroeide van waaruit er een sfeer van mythologie en verborgen schatten uitging. In zekere zin spreekt er hier iets van het verlangen van de mensen rondom hem tot hem, en hij krijgt bijgevolg de kans dat verlangen naar binnen te spiegelen... tot het zijne te maken.

In 1922 werd Heinrich Schlieman geboren in Ankershagen.

In zijn vroege jeugdjaren fantaseerde hij wild dat hij de gouden wieg in de heuvel zou vinden, evenals het been van de roofterd dat onder het altaar verborgen lag. Hieruit blijkt reeds dat Heinrich een zekere voorbestemdheid had om Troje te vinden. Reeds toen hechte hij geloof aan mythes, en had hij aspiraties om te gaan graven.

Wanneer Heinrich 8 jaar oud was zat hij tijdens kerstavond in de kleine kerk van Ankershaven vlakbij het altaar, waardoor hij wederom aan de roofterd en diens zwarte kous moest denken. Z'n vader droeg de mis voor. Even later, na het avondmaal, worden de kerstcadeaus uitgedeeld, en Heinrich krijgt van z'n vader een boek: "Weltgeschichte für Kinder" met daarin onder andere de epische vertellingen van Homeros over de Trojaanse oorlog. In dat boek stond een afbeelding van een brandend Troje, waar Aeneas met diens vader op z'n rug en zijn zoontje Askanios aan de hand, langs de Skaëische poort weglucht. Heinrich, als hij gefascineerd was hierdoor, vertelde z'n vader vol enthousiasme dat hij Troje wilde vinden. Deze laatste vertelde

hem al spottend dat dat niet kon, daar Troje reeds 3000 jaar geleden verbrand was. Heinrich vroeg hierop waarop de afbeelding dan gebaseerd was, waarop Heinrichs vader hem wist te vertellen dat de tekenaar z'n inspiratie uit de Illias heeft gehaald. Heinrich geloofde niet dat er van de stad niets meer over was, aangezien de muren op de afbeelding zo dik leken, daar moest toch nog iets van overblijven... Hij, Heinrich, zou de muren van Troje vinden ... waarop z'n vader het uitbulderde van het lachen, en hem toedronk met de woorden : "Kom het mij dan vertellen !".

Enige maanden na kerstmis gaat Heinrich danslessen volgen. Daar leert hij Minna Meincke kennen. De danslessen duurden tot ver in de zomer, en het tweetal raakte bevriend. Geen van beide leerde er dansen, maar Minna leerde wel alles over de Illias, en in heel Ankershagen was zij de enigste die ervan overtuigd was dat Heinrich de verborgen schatten van Troje zou ontdekken. Heinrich was opgetogen eindelijk iemand gevonden te hebben die hem niet uitlachte. Bijgevolg vroeg hij haar of ze hem wilde helpen met het opgraven van de gouden wieg die in de heuvel verborgen zat. Minna zag direct de praktische kant in van de zaak, en stelde voor om de wieg dan te verkopen aan een groothertog voor heel veel geld, om dan later daarmee een huis te bouwen met een grote tuin eraan. Heinrich had het helemaal anders bekeken: met dat geld konden ze dan de puinen van het oude Troje gaan opgraven.

Toen hij pas negen was, stierf zijn moeder. Hij omschreef het als een onherstelbaar verlies. Als gevolg van het overlijden wordt Heinrich van Minna gescheiden doordat hij bij zijn oom in Kalkhorst moet gaan wonen, een dorp dat ook in de provincie Mecklenburg lag. Eerst volgde hij les aan het gymnasium, en later, omdat zijn vader de school niet kon betalen, in de realschool. Daar volde hij 3 jaar les. Later, in 1936, de dag dat hij als koopmansleerling zou vertrekken naar Fürstenberg, ontmoet hij Minna nog één maal. Hij kwam afscheid nemen, maar ze hebben niet met elkaar kunnen spreken.

In Fürstenberg moest hij 18 uur per dag werken in een koophandelszaak, en vergat de Illias. Toch ontmoette hij een de molenaarsknecht Hermann Niederhöffer, die hem op een betoverende wijze verzen uit Homeros' Illias citeerde. Heinrich zijn interesse was weer gewekt. Door een longscheur die voorkwam van Heinrich's zware werk was hij ongeschikt geworden voor de arbeid die hij moest doen, en stuurt hem naar Hamburg, bij een vriend van Heinrich's familie. Wanneer deze verneemt in welke situatie Heinrich verkeert, biedt hij hem overzee's werk aan in Venezuela. Onderweg zinkt het schip door een storm, en Heinrich spoelt aan op het Hollandse eiland Texel. Na een opname in het hospitaal kan hij beginnen werken bij de handelsfirma F.C. Quien, op aanbeveling van de pruisische konsul-generaal. Om zijn baas te plezieren en te imponeren begint hij verschillende talen te leren zodat hij de handelsbrieven kan vertalen van Nederlands naar het Russisch, Frans, Italiaans, Duits, Portugees, Spaans of Engels. Deze wil hem geen betere betrekking geven dan loopjongen, en dus gaat Schliemann werken bij Schröder & Co. Door zijn goede prestaties mag hij als vertegenwoordiger in Rusland gaan werken.

In 1846 werkt Schliemann in Sint-Petersburg. Hij moet plots weer aan Minna denken, en schrijft haar een brief met een huwelijksaanzoek. Wanneer hij later een antwoord krijgt, blijkt dat Minna ,enkele dagen voor zijn brief was geërriveerd in Neustrelitz, reeds getrouwd was met een andere man. Plots daaropvolgend was hij gebroken en lag hij met zeer hoge koorts in bed ... maar hij recupereerde, en wou zich niet laten vermurwen door zijn liefdesverdriet. Hij begint nog harder te werken. Hij was reeds verschrikkelijk rijk, maar bleef steeds harder werken.

Om zijn liefdesverdriet te vergeten, trouwt hij niet veel later met een russische van 16 jaar. Het huwelijk duurt niet lang, want zij wou hem enkel voor het geld ... bijgevolg scheidt hij van haar, en tegelijk laait zijn passie voor Troje weer op.

Dan begint hij met zijn vele reizen. Hij reist naar California om er een bank open te houden, en onderhandelt daar met de goudzoekers, en verdient immens veel geld. Op een dag verdwijnt hij daar, en hij werkt weer in Sint-Petersburg, en verdient hij veel geld aan de Krimoorlog in 1853. Om één of andere reden liggen zijn goederen in Memel opgestapeld, in één van de vele pakhuizen aldaar. Om zijn goederen te inspecteren reist hij daarheen. 's Morgens leest hij op een poort de volgende zin :

*Vultus fortunae variatur imagine lunae
Crescit, descendit, constans persistere nescit*

(Grillig wisselt het lot, het was en neemt af gelijk de maan, zinder bestendigheid). En inderdaad, diezelfde ochtend verneemt Schlieman dat heel Memel platgebrand is. Plots komt er een loopjongen van de firma van de opslagplaatsen op hem toegelopen om hem te zeggen dat per toeval zijn goederen in een andere opslagplaats waren terechtgekomen, en deze was niet opgebrand ... Schliemann heeft niet anders dan geluk !

Hij begint te reizen : Arabië, Caïro, Jeruzalem, Libanon, ... in 1863 stopt hij zijn firma. Hij heeft nu genoeg geld verdiend om te kunnen rentenieren. Hij begint nieuw Grieks te leren van Theokletos Vimpos, een kleine geestelijke die later aartsbisschop van Griekenland én Schliemann's oom wordt.

Dan reist hij naar Tunis, Carthago, Egypte, India, de Himalaya, Ceylon, Java, Indochina, China, Japan, San Francisco, Cuba, Mexico, ... Vervolgens ging hij in Parijs wonen, om de geschiedenis van Troje te bestuderen. In 1868 komt hij in Ithaca terecht. Ter bevestiging van zijn theorie begint hij te graven, ... op zoek naar het paleis van Odysseus en Penelope. Vinden doet hij het niet. Na 9 dagen vertrekt hij naar Mycene om dan door te reizen naar de Dardanellen, naar Burnabasji. Daar zou volgens de geleerden Troje gelegen hebben, maar na onderzoek van de streek en het bodemoppervlak aan de hand van de Illias is hij ervan overtuigd dat Troje daar niet gelegen had. Hij vindt een betere plaats, dicht bij de kust dan Burnabasji dat 10 km ervan verwijderd lag : Hissarlik. Daar onderhandelt hij met de vice-consul Calvert (De man die later beweerde dat hijzelf Troje ontdekt had, en niet Schliemann) van wie hij een heuvel koopt in Hissarlik. Volgens de omtrek van de heuvel lag daar Troje. Voor de opgravingen moet alles wijken: zelfs Calverts villa koopt hij over om ze dan gewoon te laten slopen. Om goed met de lokale bevolking, die later zijn handlangers zouden worden, te kunnen opschieten leert hij nog een taal: Turks. Voor de grote graafwerken beginnen reist hij als vrijgezel naar Athene om er met de mooie, verstandige Sophia Engastrenomenos te trouwen. Sophia was 17, het nichtje van de man van wie hij Grieks leerde. Het was deze man die ervoor zorgde dat ze elkaar leerden kennen. Hij nam Heinrich mee naar haar les, en van in de gang hoorde hij haar Griekse verzen (jawel, de Homerus) debiteren. Hij was meteen gegrepen door haar mooie stem.

Dat Sophia slim was bleek uit het feit dat ze hem al snel briefjes schreef in het Duits, en in Parijs leerde ze Engels en Frans. Ze hoorde van Schliemann en de geleerden die bij hun thuis kwamen over niets anders dan opgravingen en Troje. In April 1870 reizen ze samen naar hun kleine éénkamershuisje in Hissarlik. Ze pas zich wonderwel aan, en samen vinden ze Troje. In één van de muren vinden ze de schat van Priamos, en

prompt toot Schliemann haar met de juwelen, die later echter verloren zullen gaan met de oorlog.

Schliemann haalt met zijn vonst alle grote kranten uit de hele wereld, waaronder de Times en vele Duitse kranten. Vervolgens gaat hij in Mycene graven en vindt er het masker van Agamemnon en de leeuwenpoort. Nog later graaft hij ook Olympia op.

Naar het einde van zijn leven bezoekt hij Ankershagen nog eens, om zijn oude vrienden en familie nog eens weer te zien.

In 1890 sterft hij te Napels. Op de Piazza della Santa Carita stort hij in elkaar, en de artsen van het ziekenhuis waar hij heen gevoerd werd helpen hem niet omdat ze meenden dat het om een arme stakker zonder geld ging. Later, wanneer alle hulp te laat is, blijkt dat er in één van zijn zakken een buidel met goudstukken zat.

Hij wordt in Athene begraven in een mausoleum dat speciaal voor hem opgericht werd in oud-griekse stijl.

4.2) Schliemanns verlangen

Wanneer we ons de vraag stellen naar Schliemanns verlangen, dan zijn er verschillende zaken die direct opvallen.

- Schliemann voert gedurende heel zijn leven een zoektocht naar verloren gewaande dingen: het zilveren schaalje, de gouden wieg, Troje, ... ander verdwenen gewaande steden uit Griekse legenden (Ithaca, Mycene, Olympos ...).

- Wat zijn liefdesleven betreft kunnen we hetzelfde zien: eerst was er de liefde voor Minna Meincke, aan wie hij de hele tijd bleef denken, zelfs na zijn huwelijk met de jonge russin. Na de jonge russin trouwt hij met een griekse, waarmee hij getrouwd blijft tot aan zijn dood.

Dit streven naar het vinden van enerzijds Troje en anderzijds de ideale liefde wisselt elkaar af, om tenslotte op het einde te culmineren. We lopen even kort de geschiedenis na: eerst de zoektocht naar de heelen met de sok, vervolgens de zoektocht naar de gouden wieg. Hij zweert ook aan zijn vader dat hij Troje zal vinden. Niemand gelooft hem, zijn vader niet, en niemand in zijn dorp. Dan volgt de ontmoeting met Minna. Zij beloven elkaar om *samen* Troje te vinden (dit 'samen' lijkt mij heel belangrijk, zie verder). Vervolgens vele omzwervingen, momenten van geld verdienen, onbewust in het teken van de kapitaal dat nodig is om Troje te vinden. Later de episode met de brief aan Minna Meincke, en de afwijzing. Direct daarop een hevige koorts. Dan keert Schliemann het roer: hij denkt terug aan zijn eed die hij ooit gezworen had: Troje vinden. Hij vergeet het even, en trouwt met een russin van 16 jaar. Zij is helemaal niet geïnteresseerd in zijn dagdromerij over Troje, want het enige wat ze wil is zijn geld. Het huwelijk mislukt en ze scheiden, maar deze keer is hij er niet kapot van: zij was toch niet de vrouw die hij zocht. Hij begint verwoed te reizen, en zegt tenslotte de handelswereld vaarwel. Vanaf nu is het de zoektocht naar Troje die primeert. Hij doet hier en daar proefopgravingen, en dan komt hij terecht in Hissarlik. Hij is er van overtuigd dat Troje hier licht, *máár* wat doet hij? Hij reist eerst naar Athene om met de 17-jarige Sophia te trouwen. Zij gelooft hem wel, en is er van overtuigd dat ze Troje zouden vinden. Pas dan begint hij zijn opgravingen en vinden *samen* Troje, en de schat van Priamus.

Dit als korte samenvatting van Schliemanns leven, gecentreerd rond twee thema's : Troje vinden en de ideale vrouw vinden. Eigenlijk is het één thema, als we de thema's als volgt samenvatten: "Tegen het ongeloof van vader en de anderen in, samen met de ideale vrouw, een verloren gewaad iets terugvinden."

We kunnen het zien als een zoektocht naar een object, een object van verlangen. Wat zijn liefdesleven betreft is dit heel duidelijk: hij huwt twee maal met een héél jong meisje (16 jaar en 17 jaar) . Waarschijnlijk is dit de jongst huwbare en aanvaarde leeftijd. Hij houdt het toch bij het legale, maar liefst van al zijn zijn vrouwen zo jong mogelijk, kwestie van de jonge Minna zoveel mogelijk te benaderen (zij was 14 jaar toen hij zijn voor eeuwig verloren liefde voor het laatste zag).

Verder is er ook het "samen vinden" dat steeds terugkeert. Hij wil samen met Minna Troje vinden. Datzelfde wil hij met de jonge russin, en die laat hij ook vallen. En waarom anders reist hij eerst snel nog naar Athene om met de jonge Sophia te trouwen, terwijl hij al zeker wist waar Troje lag? Hij wou namelijk Troje *samen* met zijn liefde vinden.

Wanneer we het over Troje hebben, ligt de zaak al moeilijker. Hij wil al heel zijn leven lang iets vinden : de begraven been met de sok van de roofmoordenaar, de gouden wieg, goud in California (net zoals geld een anaal object ?), de muren van Troje, de schat van Priamus, ... en dan stopt hij nog niet : Mycene, Olympia ... Het is een heel rijtje. Misschien moeten we het eerder zien als een optornen tegen de vader, die hem uitlachte (en wederom castreerde) toen hij zei Troje te zullen vinden. Was Troje voor hem de incarnatie van het eeuwige verloren object, en werd het geconsittueerd als object op het moment dat zijn vader hem uitlachte. Hij wist ergens dat er iets verloren was: een wieg, een been, een zilveren schaal, ... en wanneer zijn vader hem nog eens castreert weet hij wat dat verlorene is: het moet iets te maken hebben met een verloren stad, zoals Troje, ... een archaisch object, iets waarvan de mensen allemaal de verhaaltjes kennen, maar niet geloven dat het nog bestaat.

Aldus durf ik te stellen (op basis van constructie) dat Schliemanns fantasma iets was als het volgende : "*Tegen het ongeloof van vader en de anderen in, samen met de ideale vrouw, een verloren gewaad iets terugvinden.*"

5.) Besluit

Metonymie :

het beoogde van de metonymie
is de herhaling . . .

Doorheen de lezing van de twee besproken werken en deze tekst zijn het natuurlijk vooral de gelijkenissen die opvallen, maar we mogen natuurlijk niet voorbij gaan aan de verschillen tussen de twee werken. Eventueel kunnen we in deze korte bespreking nog een derde werk naast Schliemanns autobiografie en Jensens Gradiva plaatsen : Freuds novelle.

5.1) De gelijkenissen

Het zijn in hoofdzaak de oppervlakkige, inhoudelijke zaken die opvallen (in tegenstelling tot de structurele) :

- Schliemann en Hanold zijn beiden archeoloog. Beiden komen ze uiteindelijk terecht op de archeologische site van een ruïne, zij het dan dat de tweede een ontdekker is, en de andere niet.
- Beiden draait het tevens om het vinden van een ideale vrouw : Schliemann zoekt iemand die zijn Minna Meincke benadert, om samen met haar Troje te vinden. Hanold vindt zijn vrouw ook in de sfeer van een ruïne, zei het dan dat Hanold zijn toekomstige vrouw onbewust achtervolgde om haar daar te vinden.
- Bij beiden draait het om een terugvinden van de ideale vrouw, zoals ze deze zien in hun basisfantasma. Bij Schliemann is enigzins verscholen achter de façade van de zoektocht naar Troje. Heinrich zoekt naar Troje, en vindt eveneens zijn ideale vrouw. Zijn fantasma had zich gevormd of herwerkt bij de belofte van Minna dat ze Troje samen zouden vinden. Bij Hanold was dat gelijklopend: het excuus van de reis was een wetenschappelijk onderzoek naar de herkomst van het beeld met de merkwaardige voetenstand. Hij ging naar Pompeï om de geschiedenis van de dode, stenen Gradiva te achterhalen, maar komt in de plaats terug met een levende Zoë Bertgang van vlees en bloed. Zijn fantasma zou zich gevormd hebben bij het zien van het geslacht van zijn vriendinnetje Zoë Bertgang, en het ontkennen van haar anders-zijn. Later krijgt dit en nachträchtige bewerking bij het zien van het beeld met het schoonheidsfoutje van de beeldhouwer. Bijkomend wil Heinrich wel bewijzen aan zijn vader dat hij wel gelijk had.

Verder kunnen we hier eventjes Freud naast plaatsen: hij voert ook een zoektocht uit als alibi voor een andere zoektocht. Hij zoekt zagezegd naar een duiding van het werk van de Gradiva van Wilhelm Jensen, naar iets archaisch dat zich in het leven van het hoofdpersonage Norbert Hanold en de schrijver Wilhelm Jensen zou hebben afgespeeld. Vergeet niet dat Freud de novelle geschreven had in 1906, en dat is de periode waarin hij sterk bezig was met archeologie. Hij vergeleek zijn werk van het zoeken in het onbewuste met archeologische arbeid. In 1902 bezocht hij Pompeï, en in 1904 de Acropolis te Athene, waar hij zijn revenant-ervaring had. Het was dus allemaal in dezelfde geest. Zijn "archeologische zoektocht" was een excuus. Zowel in het reële veld van Pompeï en de Acropolis , als in het veld van het onbewust was hij waarschijnlijk op zoek naar iets anders : zijn moeder !

Metonymie :

het beoogde van de metonymie is de herhaling, maar met variatie.

5.2) De verschillen

Op het eerste zich zijn er ofwel geen verschillen (als we het enigzins inhoudelijk bekijken : wat streven ze na?) ofwel toch wel heel wat (als we het structureel bekijken)

Een groot deel van deze verschillen is van de weg geruimd door de vaststelling dat ze beiden de ideale vrouw zoeken, en dat verborgen achter een façade van wetenschappelijk-archeologische aspiraties. Rest echter nog één verschilpunt : bij Norbert primeerde de hele tijd de zoektocht naar de herkomst van de stenen Gradiva, en tegelijkertijd zocht hij de levende Gradiva. Schliemann daarentegen zocht afwisselend op het ene moment de ideale vrouw en dan op het andere weer Troje.

De oplossing lijkt niet moeilijk : bij Schliemann is het basisfantasma enigzins anders opgebouwd dan bij Norbert Hanold. Bij Schliemann bestond het fantasma uit twee zaken die beide moesten uitgevoerd worden, en natuurlijk verschuift de focus geregeld van het ene fantasmatische deel naar het andere, gezien de uitlokkende omgevingsfactoren die ook een rol spelen bij het Über-Ich, (of Lacaniaans het Symbolische register) : de mens staat in interactie met zijn omgeving, en deze omgeving bepaalt wat toelaatbaar is op het moment. Het ene deel van het fantasmatische functioneerde ook geregeld als façade voor het ander. Bij Norbert Hanold bestond het fantasmatische construct uit slechts één deel (ivm het afwenden van de blik in de jeugdijaren, en de fixatie op de voet) . Het beeld en Pompeï zijn er pas later bijgekomen om dan te dienen als alibi, als instrument van verdringing waarlangs het verdrongene kon terugkeren.

Rest nu nog Freud : waar zit bij hem het verschil met de anderen ? Wel, hij is op zoek naar iets van de moeder, naar iets dat hij ooit gezien heeft, en dat hem sterk parten blijft spelen. Dit staat toch in sterke tegenstelling (of misschien net niet) tot de anderen die toch opzoek zijn naar de ideale vrouw.